

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/266143606>

Udržitelný rozvoj a kvalita života v ekonomických, ekologických a dalších souvislostech

Conference Paper · October 2011

DOI: 10.13140/2.1.3727.4888

CITATIONS

0

READS

371

1 author:

[Eva Heřmanová](#)

University of Economics Prague

111 PUBLICATIONS 79 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Udržitelný rozvoj a kvalita života v ekonomických, ekologických a dalších souvislostech

Eva HEŘMANOVÁ

Abstrakt

Příspěvek je věnován problematice udržitelného rozvoje v kontextu možného růstu životní úrovně a kvality života obyvatel. Vedle teoretického vymezení klíčových pojmů je stručně přiblížena problematika tzv. ekonomie štěstí a problematika ekologické efektivity dosahování ekonomického blahobytu, které lze chápat jako obecnější limity hospodářských aktivit v psychologicko-hodnotové a environmentální rovině. Příspěvek také prezentuje vybrané kvantitativní ukazatele použitelné v dané oblasti zkoumání a jejich hodnoty pro území Slovenska, Česka, Polska, Ukrajiny a některých dalších evropských států.

Klíčová slova

udržitelný rozvoj, kvalita života, životní úroveň, indikátory, komparace

JEL Classification: R110, R100, I000, Q510

Úvod

Pojem kvalita života (dále QOL) je na tomto místě třeba vymezit vůči pojmům životní úroveň, udržitelný rozvoj, udržitelný způsob života, popř. lidský rozvoj, protože tyto pojmy jsou často vzájemně zaměňovány, a to i odbornou veřejností.

Zkoumání *kvality života* (tj. objektivních životních podmínek, individuálního i skupinového vnímání těchto podmínek nebo i subjektivně prožívané kvality vlastního života) se vždy dotýká současnosti nebo minulosti, je zasazeno do místních a sociokulturních kontextů a týká se konkrétních jedinců či sociálních skupin. V rámci tohoto textu budeme QOL chápat v zúženém významu, tj. jen jako *environmental quality*, tj. jako kvalitu ekonomických, ekologických, sociálních a kulturních podmínek životního prostředí v dané společnosti a v daném regionu, tj. jako větší či menší vhodnost prostředí pro život. V případě pojmu *životní úroveň* jde o další výrazné významové zúžení QOL, a to pouze na oblast materiálních životních podmínek a materiálního zabezpečení.

Práce zabývající se *konceptem udržitelného rozvoje společnosti*, resp. *konceptem udržitelného způsobu života* na Zemi jsou oproti výše uvedeným pojmům výrazně teoretičtějšího a strategického charakteru, neboť se váží na budoucnost, tj. představují vize, varianty či trajektorie možného vývoje z pohledu probíhajících společenských a přírodních procesů i z pohledu jejich možné regulace. Udržitelný rozvoj definuje např. Světová komise pro životní

prostředí a rozvoj (The World Commission on Environment and Development, 1987) jako *“takový rozvoj, který uspokojuje potřeby současnosti, aniž by byly ohroženy potřeby budoucích generací.”* Stanovení optimální míry uspokojování potřeb v současnosti žijících generací je však diskutabilní, a to jak z hlediska objektivní poznání výše zmíněných společenských a přírodních procesů, tak i z hlediska individuálních představ a potřeb dnes žijících jednotlivců či společností, jež jsou navíc zasazeny do různých ekonomických a kulturních kontextů.

Koncept lidského rozvoje je z hlediska času a konkrétnosti jakýmsi mezistupněm mezi oběma výše uvedenými pojmy. Vztahuje se sice k budoucnosti, ale zpravidla jen k možnostem dalšího rozvoje lidského kapitálu právě žijících jednotlivců, právě existujících sociálních skupin či společností a k možnostem zlepšování jejich životních podmínek, přičemž se obvykle dotýká horizontu životního času jedné generace (cca 20 let), popř. vybraných životních cyklů konkrétních jednotlivců.

Subjektivní kvalita života, životní úroveň a ekonomie

Do oblasti ekonomických věd a zejména do makroekonomie vstoupil koncept kvality života (v podobě celkové životní spokojenosti, resp. subjektivního pocitu štěstí) zhruba v sedmdesátých letech minulého století, kdy poprvé byla nastíněna otázka vztahu mezi objektivním ekonomickým blahobytem (měřeným HDP na hlavu, příjmem či materiálním zabezpečením) a subjektivně vnímaným štěstím, a to jak na úrovni jednotlivých zemí, tak i na úrovni jednotlivců. Zároveň byla nastolena i otázka, *zda více je vždy lépe*, otázka platnosti motivací racionálního spotřebitele typu *homo oeconomicus* snažícího se vždy o dosažení maximálního užítku, resp. otázka, *zda skutečné motivace ekonomického chování lidí nejsou dnes utvářeny primárně spíše mezerou (tj. silně pocítovaným rozdílem) mezi jejich aspiracemi a skutečnou mírou naplnění těchto aspirací a sekundárně i zvažováním pracnosti, resp. náročnosti jejich dosažení* (Mlčoch, 2007:148).

Prvotní představy o spojitosti ekonomických charakteristik a subjektivní kvality života vycházející z neoklasického paradigmatu ekonomie byly v devadesátých letech nahrazeny představami Etzioniho (Etzioni, 1995) a dalších v rámci behaviorální ekonomie. Neoklasické paradigma ekonomie bylo také popřeno řadou empirických výzkumů, z nichž vyplynulo, že obyvatelé chudých či chudších zemí nejsou vždy méně šťastní než obyvatelé zemí bohatých nebo to, že *subjektivní kvalita života*, resp. respondenty deklarovaný *pocit štěstí*, se významně liší z hlediska současného nárůstu HDP, a to pokud jde o země rozvojové a o země vyspělé. *“Pro chudé země je vzestup HDP, a tím spíše HDP per capita pozitivně korelován s růstem subjektivně pocítovaného štěstí; některé studie pak přímo kvantifikují i “bod zlomu” Ať už je tímto bodem zlomu přesně roční příjem 8000 USD na hlavu a rok či nikoli, pro skupinu bohatých zemí sdružených v OECD platí, že růst HDP již není spojen s růstem subjektivně pocítovaného štěstí. Přestože v některých zemích se po 2. světové válce úroveň důchodů a životní*

standard zvýšily o desítky procent, na škále subjektivně hodnoceného štěstí se nic nezměnilo, ba existují země a časové úseky, kdy vývoj na ose "štěstí-bohatství" jde úplně protikladným směrem" (Mlčoch 2007:149). Empirie tak dokládá paradox, že v mnoha vyspělých zemích mohou být dnes jejich obyvatelé stejně (nebo dokonce i méně) spokojeni jako před padesáti či více lety.

Pacione (2003:19), Mühlfeit (2007) a další hovoří v této souvislosti o tzv. *paradoxu blahobytu*, kdy s rostoucím materiálním bohatstvím ve vyspělých společnostech neroste ani subjektivně prožívaná životní spokojenost, ani pocit štěstí. Navíc ani kontinuální ekonomický růst automaticky vždy nevede ke zvýšené kvalitě života ve smyslu takového jejího subjektivního prožívání. Ekonomická teorie hovoří o tomtéž jevu jako o *Easterlinově paradoxu štěstí*, a to podle práce amerického ekonoma Easterlina (Easterlin, 1974), jenž tvrdí, že jakmile jsou jednou uspokojeny základní materiální potřeby obyvatel, štěstí a spokojenost se pak na národní úrovni v čase nezvyšují jen v závislosti na rostoucím národním důchodu, ale v závislosti na dalších faktorech v pomyslné posloupnosti "existing" – "having" – "loving" – "being" kopírující hlavní myšlenky a logiku všeobecné známé Maslowovy pyramidy lidských potřeb.

Obdobnou myšlenku lze najít i v pracích zabývajících se existencí tzv. *mezní hodnoty peněz, mezního užítku bohatství či mezního užítku (z) příjmu* (Hasal, 2009:34; Dunn, Laham, 2006). V těchto pracích bylo diskutováno a prokázáno jednak to, že bohatí a velmi bohatí lidé jsou sice spokojenější než lidé chudí či velmi chudí, jednak ale i to, že závislost mezi majetkem, penězi a štěstím není ani nijak zvlášť silná, ani přímo úměrná, tj. že peníze samy o sobě nemohou zajistit pocit životní spokojenosti. Výsledkem byla konstrukce teoretické představy mezního užítku bohatství či příjmu v podobě tzv. *vanity point*. Po dosažení tohoto, pro každou sociální vrstvu, sociální skupinu i jedince odlišného bodu bohatství, resp. míry spotřeby, kterou si chtějí a zároveň mohou dovolit, klesá pro ně následně význam a hodnota peněz. Subjekty, které již překonaly svůj *vanity point* a de facto uspokojily všechny své potřeby odpovídající jejich sociálnímu postavení, se začínají realizovat v takových oblastech jako sponzorství, charita, mecenášství aj.

V daných souvislostech pak nelze nezmínit koncept tzv. *hrubého národního štěstí* (Gross National Happiness, dále GNH), jež je - v psychologicko-filosoficko-ekonomické rovině - návrhem na budoucí směřování lidské společnosti. Pojem vytvořil v roce 1972 bhútánský král Džigme Singye Wangchuck s tím, že jeho země by se měla rozvíjet nejen ekonomicky, ale především i v oblasti kultury, tj. duchovně, a logicky ve spojitosti se zde tradičním buddhismem. Prioritou neměla být maximalizace hmotného blahobytu, ale takový ekonomický rozvoj, jež by vedl ke štěstí obyvatel této země. Hlavními charakteristikami či pilíři takového rozvoje měly být spravedlivý a udržitelný socioekonomický rozvoj, podpora a kultivace kulturních hodnot, ochrana životního prostředí a zabezpečení dobré a spravedlivé vlády. Blíže viz i práce Davaadorj (2009) nebo Priesner (1999).

Koncept GNH je v Bhútánu prosazován již čtvrtou dekádu a lze jej charakterizovat jakožto koncept ekonomicky rozumně umírněný. Z hlediska priorit jej lze označit i jako zelený (ochrana životního prostředí, přírodních zdrojů a

krajiny), levicový (sociální spravedlnost, solidarita, rovnoprávnost a rovnost šancí, důraz na rodinu), ale i jako pravicový (odpovědnost za sebe i vlastní zemi, za vlastní seberealizaci a budoucnost). Lze tvrdit, že tento koncept (i díky specifickým podmínkám v dané zemi) svým způsobem předběhl dobu, neboť ve vyspělých zemích se problematika vztahu ekonomie a štěstí, resp. ekonomie a subjektivně prožívané kvality života začíná řešit až výrazně později.

Subjektivně prožívaná kvalita života, resp. spokojenost se životem ve vztahu (nejen) k materiálnímu bohatství, je podle řady autorů (např. Boyce, Brown, Moore, 2010) modifikována velmi významným psychologickým principem, tj. principem *porovnávání se s druhými lidmi*. Podle výše uvedeného autora platí totiž nejen to, že životní spokojenost a štěstí nesouvisí přímo úměrně s absolutní výší příjmu (a tedy ani neustálý růst ekonomiky a ekonomického blahobytu nezvyšuje průměrnou hladinu štěstí v populaci), ale i to, že toto hodnocení se točí kolem myšlenky *mít se lépe a mít více než ti druzí*. Platí ale také to, že lidé se obvykle asi 1,75krát častěji porovnávají s lidmi lépe postavenými, než s lidmi, kteří jsou na společenském žebříčku níže. Rostoucí bohatství národa tak nutně neznamená, že jednotlivec bude automaticky šťastnější, a to v důsledku obvykle rostoucích sociálních rozdílů a rostoucí sociální stratifikace společnosti. Tento psychologický princip pak do určité míry zpochybňuje účelnost a smysluplnost ekonomického růstu, resp. jeho vyhlásování klíčovým politickým cílem rozvoje společnosti. Subjektivně prožívaná QOL bude totiž vždy závislá na výše naznačeném porovnávání lidí mezi sebou.

Ekologická efektivita ekonomického blahobytu a jeho environmentální limity

Dnes je již zřejmé, že ekonomický růst měřený ukazatelem HDP na hlavu nemusí a zpravidla ani nevypovídá o změnách v objektivní či subjektivní kvalitě života či v životní úrovni obyvatel. Ukazatel HDP nezobrazuje ani hmotný blahobyt dané společnosti, neboť je primárně indikátorem výkonu ekonomiky (nástrojem pro měření celkové peněžní hodnoty toků a zboží v dané ekonomice), který zároveň neumí podchytit materiální bohatství vytvoření či nahromaděné ve společnosti v minulosti. Navíc jsou do tohoto ukazatele zahrnovány i finanční toky, které lze chápat minimálně jako sociálně problematické (platby za nákup zbraní, za výstavbu věznic, za likvidaci havárií apod.). K environmentálním kontextům existence společnosti v prostoru je ukazatel HDP naprosto imunní, neboť nijak nezohledňuje dopady (negativní externality) lidských aktivit na přírodní a životní prostředí. Přitom ale nepříznivé dopady ekonomických činností jsou i v celosvětovém měřítku stále zřejmější, ať již jde o primární znečištění vod a ovzduší, kontaminaci půdy, snižující se biologickou diverzitu, rostoucí produkci odpadů, růst spotřeby surovinových a energetických zdrojů, exploataci neobnovitelných přírodních zdrojů obecně či o sekundární dopady projevující se v delším časovém horizontu jako zhoršování zdravotního stavu populace, zhoršování kvality potravního řetězce, pokles ekologické stability krajiny apod.

Významnou roli, stejně jako v předchozím případě „ekonomie štěstí“, pak v ekologickém chování subjektů (ať již jsou jimi jedinci či firmy) hrají - vedle právního prostředí - i hodnotové orientace. Převažující styl smýšlení (přehnaná soutěživost, preference krátkodobých zájmů a cílů, posedlost kvantitativním růstem, exploatace přírody, prostoru a krajiny vedoucí potenciálně až k sebezničení společnosti) není slučitelný s výše uvedeným konceptem udržitelného způsobu života.

Koncept environmentálních limitů rozvoje lidské společnosti, resp. environmentální udržitelnost rozvoje chápe kvalitní životní prostředí jako jeden z pilířů udržitelného rozvoje, kdy cílem není zcela utlumit čerpání přírodních zdrojů či zcela eliminovat produkci odpadů, ale spíše zajistit efektivnost využívání těchto zdrojů a jejich obnovu.

Ekologickou efektivitou ekonomického blahobytu pak rozumíme takovou situaci, kdy nutné či legislativou dané náklady na ochranu životního prostředí navýšené o finančně vyjádřené škody na životním prostředí nepřevýší přínosy vytvořené hospodářské produkce. Je samozřejmě otázkou, jak vůbec vyčíslit škody v některých těžko postižitelných oblastech jako je např. výše zmíněná biologická rozmanitost či vyčerpání neobnovitelných přírodních zdrojů, surovin, vody, půdy apod. Je také otázkou, do jaké míry je dnes ekonomická prosperita té které země závislá na přírodních zdrojích a do jaké míry je vykoupená jejich drancováním. Alespoň základní srovnání zemí na různém stupni ekonomické vyspělosti v tomto ohledu umožňují některé nově navrhované indikátory (substituující, resp. doplňující již zmíněný ukazatel HDP), o nichž bude řeč dále. Nemá-li se dále celosvětově zvyšovat zatížení životního prostředí, je potřeba ekologickou náročnost produkce vyvážit vyšší efektivitou využívání přírodních zdrojů.

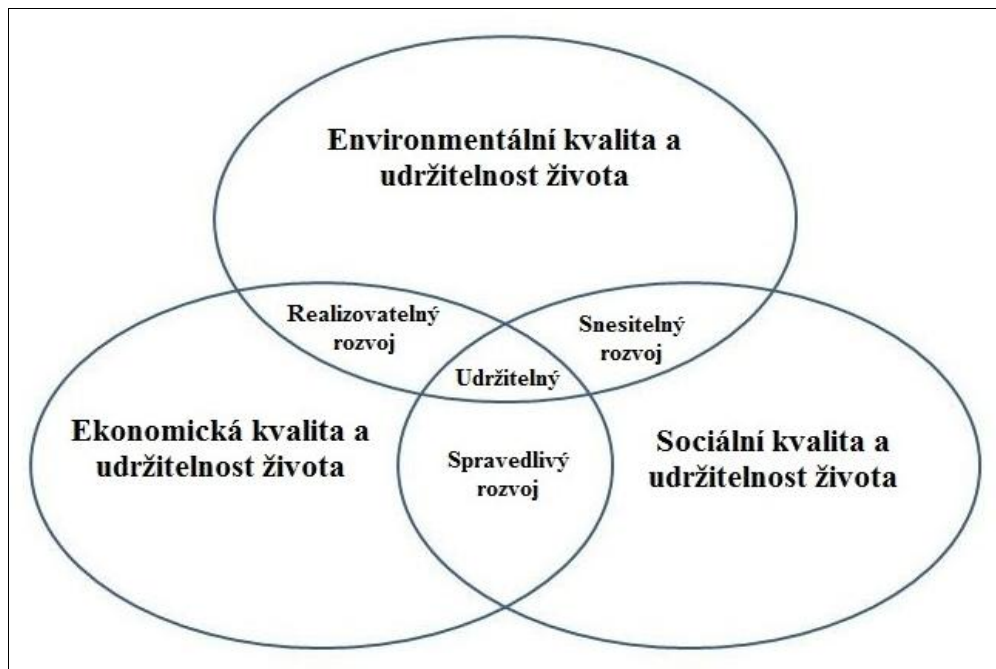
Limity ekonomického růstu a mimoekonomické dimenze kvality života

V jakých oblastech lze tedy spatřovat limity dalšího ekonomického růstu, resp. ekonomického a společenského rozvoje? Kromě klasických bariér ekonomické prosperity, jimiž jsou např. nedostatečné surovinové zdroje, problematická struktura a kvalifikační úroveň pracovních sil, nevyhovující infrastruktura, technická a technologická zaostalost, nevýhodná relativní geografická poloha aj., lze v současné době za další takovéto bariéry považovat jednak *otázku sociální změny* projevující se v kontroverzní změně lidských hodnotových orientací (tj. v postupném příklonu k postmaterislistickým hodnotám projevujícím se ve vypjatém individualismu, ale i ve vnímání kvalitního životního prostředí jako důležitého a stále důležitějšího aspektu kvality života, v převaze nemateriálních potřeb nad potřebami materiálními, zpravidla již saturovanými). Takováto sociální změna ale z hlediska času probíhá velmi pomalu a zatím pouze v ekonomicky nejvyspělejších zemích. Limitujícím faktorem může být také *otázka kontroly a nutné regulace ekologických důsledků antropogenních činností* (tj. způsobů a finanční náročnosti regulace a ochrany prokazatelně se zhoršujícího stavu řady ekosystémů).

Obecněji řečeno, v rámci udržitelného rozvoje musí být zachována určitá rovnováha mezi vývojem v ekonomické, ekologické, ale i v sociální (a psychosociální) oblasti, tak, jak je to symbolicky naznačeno v obr. č. 1. Neměli bychom tedy již nadále uvažovat pouze v intencích ekonomického blahobytu, ale spíše v širším rámci blahobytu společenského.

Obrázek č. 1

Schema udržitelného rozvoje a jeho základních dimenzí

Zdroj: Upraveno dle http://en.wikipedia.org/wiki/Sustainable_development

Indikátory kvality života

V současné době existuje celá řada indikátorů používaných pro měření QOL, životní úrovně či dosaženého stupně rozvoje společnosti. Tyto indikátory popisují zejména předpokládané zdroje kvality života, tj. dobrý zdravotní stav, dosažené vzdělání a možnost přístupu k němu, dostupnost materiálních statků, které jedinci umožňují určitou životní úroveň, dále kvalitu sociálních vztahů, možnosti aktivní účasti ve veřejném životě apod. Zpravidla však tyto ukazatele nezahrnují žádné ekologické kontexty.

Index lidského rozvoje (Human Development Index, HDI). Index představuje jeden z nejstarších a patrně nejznámějších pokusů o vyjádření kvality lidského života. Byl původně vypočítáván ze tří dílčích ukazatelů týkajících se zdraví, úrovně vzdělanosti a výkonu ekonomiky (měřené HDP na hlavu). Index byl poprvé zveřejněn roku 1975, od roku 1990 je každoročně uveřejňován v publikaci Zpráva o lidském rozvoji (Human Development Report), a to v rámci Programu rozvoje OSN (United Nations Development Programme). Kromě celkového indexu lze v této zprávě nalézt i dílčí subindexy, týkající se tří výše uvedených oblastí. Od roku 1993 je do hodnocení pomocí HDI zahrnována také Česká republika a počet hodnocených zemí se dále rozrůstá; za rok 2007 bylo pomocí tohoto indexu vyhodnoceno celkem již 182 zemí a teritorií; přelomovým rokem se stal rok 2010, kdy se metodika výpočtu HDI změnila. Z hlediska interpretace nevyjadřuje ani QOL, ani životní spokojenost či štěstí, ale spíše stupeň rozvinutosti dané země z hlediska podmínek pro život a lidský rozvoj.

Index kvality životních podmínek (International Living's Quality of Life Index). Sestavovatelem tohoto indexu je organizace *International Living*. Index kvality životních podmínek (pro rok 2011) vyhodnocuje situaci ve 192 zemích světa a pracuje se širokou škálou dat a indikátorů z oficiálních vládních či statistických zdrojů jednotlivých států, z údajů World Health Organization, Ročenky OSN, UNESCO Statistical Yearbook, The World Bank Atlasu a z mnoha dalších zdrojů, jež shrnuje do devíti podoblastí (Kolektiv CES VŠEM, NOZV NVP 2010:107-108) majících různou váhu v celkovém agregovaném ukazateli. Např. pro rok 2011 těmito různě váženými podoblastmi byly: životní náklady (20 % z celku), kultura a volný čas (10 %), ekonomika (15 %), životní prostředí (5 %), svoboda (10 %), zdravotnictví (10 %), infrastruktura (10 %), bezpečnost a rizika (10 %), klima (10 %). Index není z hlediska své konstrukce zcela ustálen; oproti roku 2008 např. došlo ke zvýraznění podílu životních nákladů (z 15 % na 20 %) a omezení váhy ukazatelů kvality životního prostředí (z 10 % na pouhých 5 %). Z hlediska interpretace jej lze považovat za nástroj široce hodnotící objektivní podmínky pro život (tj. pozitiva a negativa živobyť) v daném území.

Index kvality života EIU (Economist Intelligence Unit's Quality-of-Life-Index, EIU QOL). Jde o podobný index hodnotící taktéž devět oblastí determinujících a popisujících objektivní podmínky života. Jedná se o: zdravotní stav, rodinný život, sociální život, materiální blahobyt, politickou stabilitu a bezpečnost, klimatické a geografické podmínky, pracovní trh, politické svobody a genderovou rovnost. Index byl jednorázově sestaven britským týdeníkem *The Economist*, a to pouze pro rok 2005, přičemž zahrnoval 111 světových zemí a teritorií. Hodnoty indexu se mohou pohybovat od 0 do 10 a vznikly jako nevážený aritmetický průměr dílčích hodnot devíti subindexů.

Legatum index prosperity (Legatum Prosperity Index, LPI). Index je od roku 2008 každoročně sestavován Legatum Institutem jako dvojdímenzionální klasifikace 110 zemí světa. V ní je zohledněna jednak *ekonomická*

konkurenceschopnost (velikost investovaného kapitálu, úroveň vzdělání, otevřenost ekonomiky, konkurenceschopnost trhu, komercializace inovací, úroveň podnikání, export komodit, zahraniční pomoc), jednak i tzv. *schopnost přežítí daných zemí* (kvalita a stabilita vlády, náboženská svoboda, religiozita, rovnost příležitostí, svoboda projevu, kvalita životního prostředí, klimatické poměry, výše příjmů, zdravotní stav, nezaměstnanost, rodinný život, otázka volného času aj.), a to na základě 79 dílčích proměnných vstupujících do tohoto indexu. Tyto proměnné jsou v současné době seskupeny do osmi subindexů, které mají v celkovém ukazateli stejnou váhu. Údaje jsou čerpány ze statistik OECD, World Value Survey, World Bank, Zprávy o lidském rozvoji OSN apod. Celkový index vyjadřuje nejen míru ekonomické prosperity, ale i jakousi celkovou perspektivnost a neproblematičnost vývoje v jednotlivých zemích. Je příznačné, že závěrečná zpráva Legatum prosperity index z roku 2008 konstatuje nejen výrazný nárůst zájmu odborníků o měkká data související s hodnocením životní spokojenosti, vlastního zdraví, rodinného života či životního prostředí, ale i rostoucí zájem o ještě měkčí data vztahující se k otázce štěstí, ať už jím rozumíme cokoliv.

Index životní spokojenosti (Satisfaction with Life Index). Index, který vytvořil sociální psycholog Adrian G. White, zachycuje subjektivně deklarovaný pocit životní spokojenosti, který obvykle ve výzkumech pozitivně koreluje zejména se zdravím, bohatstvím, ale i s přístupem k základnímu vzdělání. Míra životní spokojenosti je zjišťována dotazníkovými šetřeními, zpravidla otázkou na celkovou spokojenost s vlastním životem, kterou respondenti ohodnocují bodovou škálou 0 až 10. Rozpracováním tohoto pojetí dané tematiky se v poslední době zabývala i organizace OECD, která v rámci iniciativy *Better Life* zkoumala jak celkovou životní spokojenost, tak spokojenost s jednotlivými dílčími oblastmi životních podmínek, tak i přítomnost nebo absenci pozitivních či negativních zkušeností a pocitů, a to u obyvatel členských zemí OECD.

Indikátory ekologicky udržitelného ekonomického rozvoje

Index šťastné planety (Happy Planet Index, HPI). Autorem tohoto agregovaného indexu je britská charitativní organizace NEF (The New Economics Foundation), která se saází o podporu růstu reálného, nejen ekonomického blahobytu. Jejím hlavním cílem je zlepšení kvality života zejména v sociální a environmentální oblasti. Index šťastné planety byl poprvé sestaven v roce 2006 a následně pak v roce 2009. Jako jeden z prvních zahrnuje i hledisko globální udržitelnosti života na Zemi. Měří jednak blahobyt ve smyslu dlouhého, šťastného a smysluplného života lidí (využívá konkrétně subjektivní úroveň spokojenosti se životem, subjektivní pocity štěstí uváděné v průzkumech, ukazatel naděje na dožití při narození), jednak i *ekologickou efektivitu aktivit* jednotlivých populací či ekonomik (pomocí ukazatele tzv. ekologické stopy na obyvatele vyjádřené v tzv. *globálních hektarech*). Index je konstruován jako kombinace prvních dvou ukazatelů (tj. spokojenosti se životem a jeho průměrné délky), které jsou pak

děleny hodnotou již zmíněného ekologického zatížení. Index nabývá tím vyšších hodnot, čím ekologičtější jsou aktivity společnosti a čím vyšší je spokojenost se životem, resp. i jeho délka.

Index šťastné planety tak de facto měří „ekologickou výkonnost“ jednotlivých zemí ve vztahu k blahobytu (wellbeing) a k jejich celkové prosperitě než samotnou míru štěstí obyvatel, jak by napovídala název indexu. Tzv. ekologická stopa na obyvatele, resp. výše zmíněný *globální hektar (gha)*, je uměle vytvořená jednotka, vyjadřující kolik hektarů „spotřebuje“ člověk v dané zemi pro svůj život za jeden rok. Při jejím výpočtu je zohledněno získávání potravin, energie a materiálů, likvidace vyprodukovaných odpadů i spotřeba dalších přírodních zdrojů. Výstižné přirovnání uvádí Hasal (2009:48), když reprodukuje slova jednoho z autorů pojmu ekologická stopa, Williama Reedse: „*Představte si ekonomiku jako velké zvíře. Otázka, kterou si musíme položit, zní, jak velkou pastvinu potřebujeme, abychom toto zvíře uživil!*“

Údaje pro výpočet tohoto indexu jsou získávány převážně z výzkumů americké vládní organizace World Values Survey a ze Světové databáze štěstí (World Database od Happiness).

Z dosavadních souhrnných hodnocení dle HPI vyplývá, že země, v nichž se lidé těší šťastnému a zdravému životu, jsou sice zeměmi bohatými a rozvinutými, nicméně jejich ekologickou efektivitu (tj. ekologické náklady na takovýto způsob života) lze do budoucna chápat jako neudržitelnou. Číselné hodnoty indexu pro makroregiony světa, EU15, EU27 i Česko lze nalézt např. v publikaci CES VŠEM (2010:107); výsledky pro rok 2006 (pro 178 zemí) a pro rok 2009 (pro 143 zemí) jsou zveřejněny na stránkách NEF. Za zmínku stojí i ukazatel EHPI (European Happy Planet Index) konstruovaný toutéž organizací pouze pro Evropu.

Hlavní předností tohoto indexu je jednak zakomponování ekologických dopadů nejrůznějších ekonomických činností, jednak i možnost jeho defragmentace na tři samostatné hodnotící úhly pohledu, tj. na očekávanou délku života, životní spokojenost a již zmíněnou ekologickou stopu.

Slabým místem je zejména silně zavádějící pojmenování tohoto indexu, tj. spojování hodnot HPI s pocitem štěstí, a způsob výpočtu, který umožňuje, že stejnou hodnotu HPI mohou získat země nacházející se na odlišném stupni socioekonomického rozvoje a bohatství. Zcela nezohledněn je také fakt, že obyvatelé různých zemí logicky nemusí vyznávat shodnou hodnotovou orientaci a zpravidla i pobývají v různém sociokulturním prostředí; s ohledem na historický, kulturní a politický vývoj se pak jejich vnímání životní spokojenosti obvykle značně liší a je jen velmi obtížně srovnatelné. Zejména z prvních dvou jmenovaných důvodů se hodnoty HPI stávají často terčem kritiky a objektem dezinterpretací.

Ukazatel ekologické a uhlíkové stopy. Výše zmíněný ukazatel *ekologické stopy* je v řadě environmentalisticky zaměřených studií používán také samostatně. Společně s ukazatelem *uhlíkové stopy* pak představují asi nejznámější indikátory založené na konceptu environmentálních limitů rozvoje lidské společnosti.

Ekologická stopa (Ecological Footprint, dále ES) činnosti určité populace je definovatelná jako celková plocha ekologicky produktivní země a vodní plochy, která je využívána výhradně pro zajištění zdrojů a likvidaci odpadů produkovaných danou společností, a to při používání běžných technologií v daném roce. Velikost ES lze odvodit na základě odhadu spotřeby zdrojů (orné půdy, pastvin, lesů, vodních a zastavěných ploch) a zjištění produkce odpadů (znečištění ovzduší); jednotkou ekologické stopy je tzv. *globální hektar*, jenž odpovídá jednomu hektaru biologicky produktivních ploch za předpokladu globálně průměrné produktivity. Jinými slovy platí, že výsledná velikost *ekologické stopy* spotřeby zdrojů v každé zemi je dána ekologickou stopou produkce zboží a služeb v dané zemi, od níž jsou odečteny exporty a přičteny importy (viz Čáslavka, Hák, Třebický, Kutáček, 2010). Velikost ekologické stopy je obvykle dále komparována s existující biokapacitou v gha. Z tohoto porovnání lze určit jak deficit, tak i případný přebytek globálních hektarů a stanovit tak ekologickou neefektivnost, resp. až neúnosnost existence dané společnosti v určitém území. Jen pro zajímavost lze uvést, že v celosvětovém měřítku byla v roce 2007 stanovena biokapacita na 1,8 gha na obyvatele a tato hodnota je také dodnes považována za míru globální udržitelnosti života a doporučenou hodnotu ekologické stopy z hlediska spotřeby.

Ukazatel ekologické stopy má samozřejmě i svoje kritiky, kteří poukazují na to, že kromě znečištění ovzduší CO₂ nezohledňuje žádné jiné emise, ani znečištění či znehodnocení vodních toků a nezahrnuje ani dopady jaderné energetiky.

Od roku 2008 je vydáván organizací Global Footprint Network i Atlas ekologické stopy. Data – i ve vývojovém pohledu a za jednotlivé země - lze získat na domovských stránkách této organizace. V Česku je zatím ukazatel ekologické stopy využíván jen minimálně a je znám jen užší skupině odborníků z Centra pro otázky životního prostředí University Karlovy, z iniciativy TIMUR a z asociace ekologických organizací Zelený kruh.

Uhlíková stopa (Carbon Footprint) je v podstatě podmnožinou ekologické stopy a vyjadřuje jak množství oxidu uhličitého, tak i ostatních skleníkových plynů, které se uvolňují během životního cyklu výrobku, služby či v důsledku některé jiné naší životní činnosti (cestování, vaření, topení, spotřeby elektrické energie aj.). Tento ukazatel zatížení životního prostředí lze vypočítat za jedince, instituci, stát, podnik, výrobek, akci, národohospodářské odvětví, za různé aktivity, města i regiony.

Ukazatele ekologické a uhlíkové stopy jsou v současnosti nejnadějnějšími (ale možná také nejmódnějšími) pokusy, jak komplexně posuzovat materiální blahobyt a velikost spotřeby lidské společnosti v dlouhodobě udržitelné perspektivě její existence.

Index environmentální výkonnosti (Environmental Performance Index, EPI). Jde o vážený agregovaný ukazatel, který popisuje stav životního prostředí na základě 25 indikátorů seřazených do deseti tématických oblastí týkajících se lidského zdraví a ochrany životního prostředí z hlediska čistoty vod, ovzduší, z hlediska zachování biodiversity, ochrany biotopů, z hlediska lesnictví,

zemědělství apod. Index je od roku 2006 každoročně sestavován pro cca 163 zemí světa Yaleovou univerzitou, centrem CIESIN Columbijské university a JRC (Joint Research Centre of European Commission). Jeho metodika ještě není zcela stabilizována a výsledky tedy nelze jednoznačně interpretovat. Blíže je tento výrazně ekologicky zaměřený index popsán v příspěvku Háka (Hák, 2010).

Index environmentální udržitelnosti (Environmental Sustainability Index, ESI). Předchůdcem indexu EPI byl do roku 2005 index environmentální udržitelnosti, který byl zaměřen spíše na hodnocení a porovnávání efektivnosti řízení a správy přírodního a životního prostředí, tj. na účinnost environmentálního práva a environmentální politiky v jednotlivých zemích než na vlastní stav životního prostředí.

Index trvale udržitelného ekonomického blahobytu (Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW). Jde o index, který se snaží postihnout jak ekonomickou udržitelnost, tak i ekonomický blahobyt a také určitým způsobem nahradit ukazatel HDP, který má, jak již bylo uvedeno, jen omezenou vypovídací schopnost. Ukazatel ISEW (Centre for Environmental Strategies) vychází z prvotního návrhu ekonomů H. Dalyho, J. B. Cobba a H. E. Cobba (1989), nicméně v současné době existuje několik používaných variant jeho výpočtu, což využitelnost tohoto indexu z hlediska makroregionální srovnatelnosti značně omezuje. Jen stručně lze uvést, že tento index v negativním smyslu zohledňuje náklady na ozbrojené složky a škody na životním prostředí, pozitivně pak zohledňuje práci v domácnosti.

Ukazatel ekonomického blahobytu (Measure of Economic Welfare, MEW). Podobně jako ISEW představuje i ukazatel MEW vůči ukazateli HDP alternativní způsob měření ekonomického blahobytu v dané zemi. Tento ukazatel byl vytvořen americkými ekonomy Williamem Nordhausem a Jamesem Tobinem a zahrnuje takové proměnné jako práci v domácnosti, znečištění prostředí, ale např. i náklady spojené s kriminalitou.

Well-being Indexes. Novou metodiku pro posuzování životní úrovně národů (tj. pro výzkum Wellbeing of Nations) vyvinula kanadská instituce IDRC (International Development Research Centre, Mezinárodní středisko pro rozvoj výzkumu). Tato metodika vychází z konceptu trvale udržitelného rozvoje a jakožto rovnocenné kombinuje ukazatele lidského blahobytu (zdraví, bohatství domácností i národa), znalosti, kulturu, svobodu, rovnost lidí a pohlaví, bezpečnost atd., s ukazateli trvale udržitelného životního prostředí, tj. s kvalitou půdy, vody a ovzduší, s druhovou a biotopovou rozmanitostí, využíváním energie aj. Celkově pak tato metodika vyústila do vytvoření čtyř indexů měřících pokrok dané společnosti ve vztahu k trvalé udržitelnosti života.

Index HWI (Human Wellbeing Index – Index lidského blahobytu) využívá 36 sociálně-ekonomických ukazatelů k měření společenských podmínek.

Index EWI (Ecosystem Wellbeing Index – Index dobrého zdraví ekosystémů) syntetizuje 51 ukazatelů do širokého rámce celkového environmentálního zdraví.

Index WSI (Wellbeing/Stress Index – Index blahobytu/stres) vystihuje velikost škody na ekosystémech, která vzniká jako daň za dosažení příslušné úrovně rozvoje společnosti. Jak uvádí Stříbrná (2002), tento index názorně ukazuje, že země se stejným životním standardem (např. Rakousko a Belgie, Indonésie a Čína, Brazílie a Mexiko) mají výrazně odlišné hladiny jeho environmentálních dopadů; ukazuje také, že (Stříbrná, 2002) „*lidské blaho nemusí být bezprostředně spojováno se stresem ekosystémů.*“

Index WI (Wellbeing Index – Index blahobytu či dobré životní úrovně) kombinuje indexy HWI a EWI do ukazatele trvalé udržitelnosti, který vyjadřuje jakousi abstraktní vzdálenost, kterou musí každá země ještě „ujít“, aby dosáhla vysoké hladiny blahobytu lidí i ekosystémů. V rámci tohoto syntetizujícího indexu je dokonce IDRC stanovena numerická hodnota (konkrétně hodnota 81), při níž by mohlo být dosaženo křížené trvalé udržitelnosti.

Komparace zemí podle indikátorů kvality a udržitelnosti života

V rámci ilustrativního příkladu jsou v následující tabulce zachyceny hodnoty několika výše komentovaných indikátorů, a to jmenovitě ukazatele hrubého domácího produktu na hlavu (GDP per capita), indexu lidského rozvoje (HDI), Legatum prosperity indexu (LPI), indexu šťastné planety (HPI), ekologické stopy produkce (EF), biokapacity (BC), indexu ekologické udržitelnosti (EPI), indexu životní spokojenosti (LSI), ukazatele očekávané délky života (LEI), a to pro vybrané evropské země. Všechny údaje jsou z důvodu relativní časové srovnatelnosti vztaženy k období 2009–2010. Zdrojem jsou příslušné internetové stránky uvedené v seznamu literatury a částečně i práce Davaadorj (2009:44-49).

Z této níže uvedené tabulky vyplývá, že z hlediska ekonomické výkonnosti (GDP per capita), rozvinutosti (HDI), předpokladů budoucí prosperity jednotlivých sledovaných zemí (LPI) i očekávané délky života (LEI) jsou dané ukazatele velmi dobře použitelné. Navíc, i z hlediska komparovaných zemí podávají kompatibilní výsledky, výsledky očekávatelné či „intuitivně známé“ (pořadí čtyř hlavních v příspěvku srovnávaných zemí). Naproti tomu indikátory, které přímo nebo nepřímo zohledňují ekologické kontexty existence a produkce jednotlivých společností (ekologická stopa v rámci HPI, biokapacita, index environmentální udržitelnosti EPI) podávají poněkud jinou a poněkud méně známou informaci o ekologické efektivitě a o způsobu využívání životního prostředí ve srovnávaných zemích. Z hlediska porovnání hodnot ekologické stopy a biokapacity lze říci, že většina evropských zemí se z dlouhodobého hlediska chová ekologicky neudržitelně. Podle indikátoru EPI je situace nejméně příznivá na Ukrajině, v Rusku, Makedonii, Slovinsku a Estonsku, ale i v Belgii, Řecku a Bulharsku. Subjektivní spokojenost s kvalitou života (tj. ukazatel LSI) poněkud více kopíruje ekonomické indikátory oproti indikátorům ekologičtější laděným.

Indikátory kvality a udržitelnosti života pro soubor evropských zemí, 2009

	GDP	HDI	LPI*	HPI	EF*	BC*	EPI*	LSI	LEI
Slovensko	8775	0,849	37.	35,8	4,10	2,68	74,5	5,4	74,0
Česko	12152	0,874	24.	36,6	5,95	2,67	71,6	6,4	75,6
Polsko	7946	0,858	29.	39,3	4,11	2,09	63,1	5,9	74,3
Ukrajina	1766	0,766	69.	22,2	3,31	1,82	58,2	3,6	66,1
Maďarsko	10814	0,862	34.	37,6	3,45	2,23	69,1	5,7	72,7
Rusko	5349	0,795	63.	22,8	5,15	5,75	61,2	4,3	65,3
Německo	33854	0,930	15.	43,8	4,72	1,92	73,2	7,2	78,7
Rakousko	37117	0,936	14.	48,8	5,44	3,31	78,1	7,8	79,0
Velká Británie	37023	0,939	13.	40,3	3,38	1,34	74,2	7,1	78,4
Francie	33918	0,938	19.	36,4	4,27	3,00	78,2	6,6	79,5
Irsko	48604	0,946	11.	39,4	5,42	3,48	67,1	7,6	77,7
Švédsko	39694	0,949	6.	38,2	8,39	9,75	86,0	7,7	80,2
Finsko	37504	0,941	3.	37,4	12,29	12,46	74,7	7,7	78,5
Norsko	64193	0,963	1.	39,2	9,82	5,48	81,1	7,4	79,4
Dánsko	47984	0,941	2.	41,4	6,23	4,85	69,2	8,2	77,2
Nizozemsko	38618	0,943	9.	46,0	4,20	1,03	66,4	7,5	78,4
Belgie	35712	0,945	16.	44,0	4,80	1,34	58,1	7,3	78,9
Švýcarsko	50532	0,947	8.	48,3	2,68	1,24	89,1	8,2	80,5
Itálie	30200	0,934	25.	48,3	3,08	1,14	73,1	6,9	80,1
Španělsko	27226	0,928	23.	43,0	4,13	1,61	70,6	7,0	79,5
Řecko	20327	0,912	39.	35,7	3,94	1,62	60,9	6,3	78,3
Bulharsko	3459	0,808	46.	31,6	4,30	2,13	62,5	4,3	72,2
Rumunsko	4539	0,792	51.	37,7	2,51	1,95	67,0	5,2	71,3
Portugalsko	17456	0,904	26.	34,8	2,99	1,25	73,0	6,1	77,2
Slovinsko	16986	0,904	21.	44,0	3,88	2,61	65,0	6,6	76,4
Chorvatsko	8675	0,841	38.	43,7	3,21	2,50	68,7	5,9	75,0
Makedonie	2810	0,797	72.	39,1	2,12	1,43	60,6	4,9	73,8
Estonsko	9727	0,853	35.	22,7	8,86	8,96	63,8	5,1	71,3
Litva	7446	0,852	42.	29,3	4,53	4,36	68,3	4,7	72,3
Lotyšsko	6862	0,836	47.	27,3	6,44	7,07	72,5	4,7	71,6
Bělorusko	3031	0,786	54.	25,8	3,84	3,29	65,4	4,0	68,1

Zdroj: Davaadorj (2009:44-49), <http://www.prosperity.com/>, <http://epi.yale.edu/Countries>, [http://www.footprintnetwork.org/images/uploads/Ecological Footprint Atlas 2010.pdf](http://www.footprintnetwork.org/images/uploads/Ecological_Footprint_Atlas_2010.pdf)

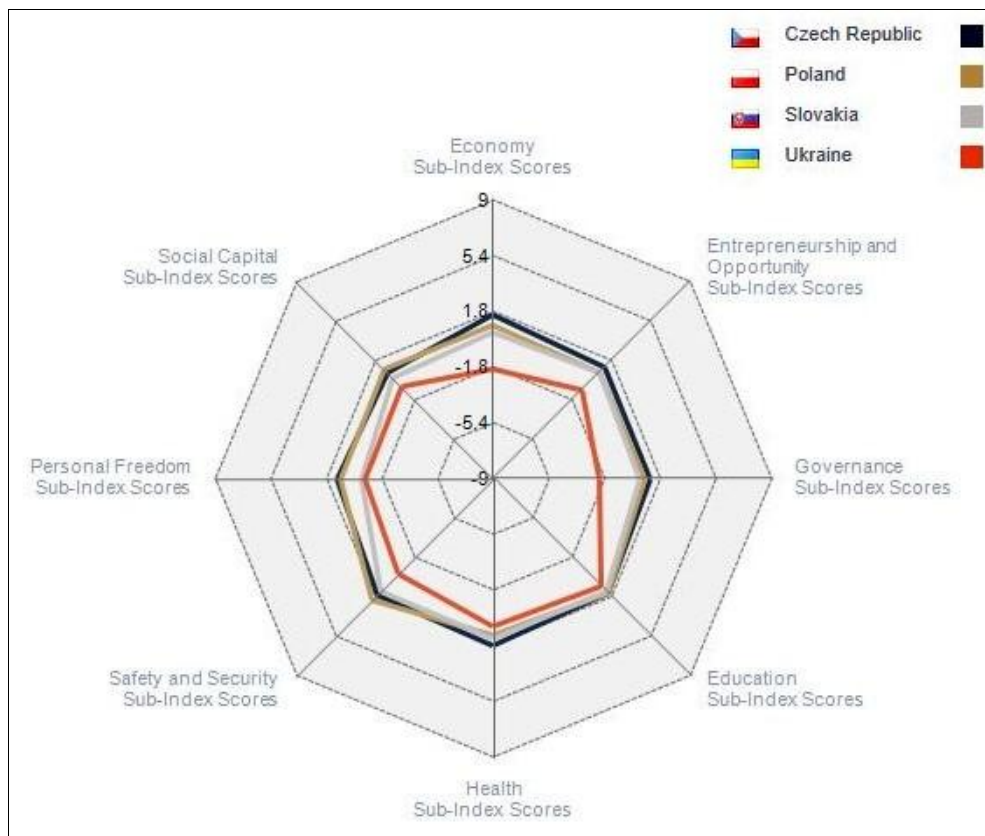
Pozn.: GDP per capita – Gross Domestic Product (HDP v dolarech na hlavu), HDI – Human Development Index, LPI – Legatum Prosperity Index (pořadí evropských zemí v rámci hodnocených 110 zemí světa), HPI – Happy Planet Index, EF – Ecological Footprint (v globálních hektarech na osobu), BC – Biocapacity (v globálních hektarech na

osobu), EPI - Environmental Performance Index, LSI – Life Satisfaction Index, LEI – Life Expectancy Index (údaje v letech); údaje označené * příslušejí k roku 2010

Kromě tohoto srovnání jsou dále, zejména pro ilustraci, uvedeny i dva různicové grafy v obr. 2 a 3, které znázorňují jednak strukturu a hodnoty celkového Legatum prosperity indexu pro Slovensko a Česko, jednak i strukturu dílčích ekonomických (sub)charakteristik tohoto indexu.

Obrázek č. 2

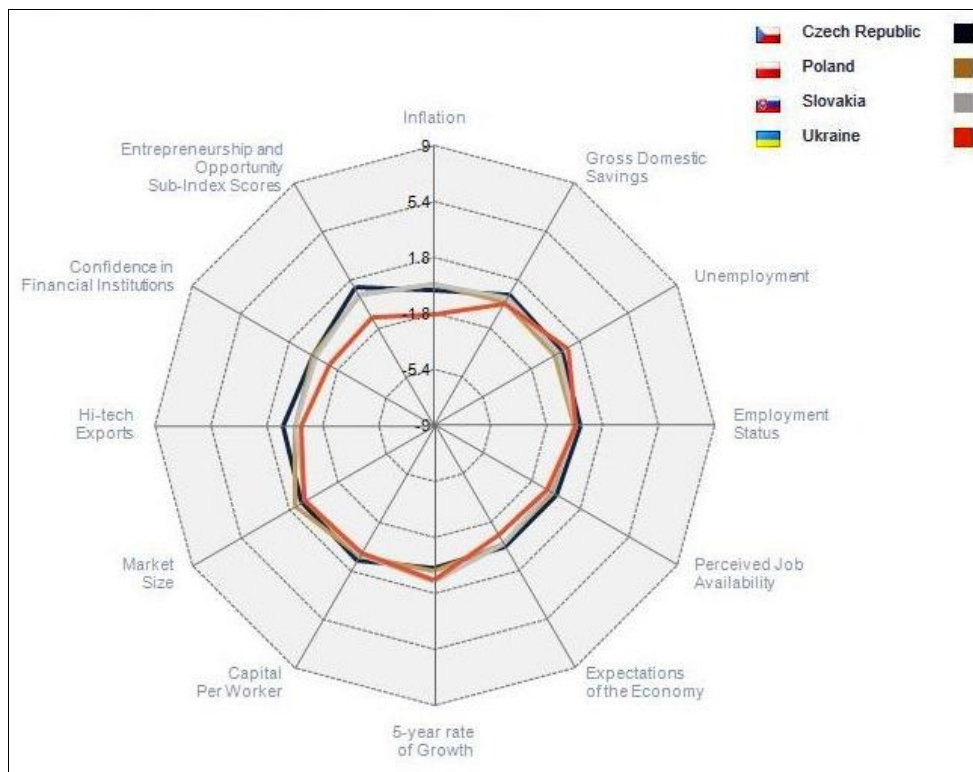
Struktura celkového Legatum prosperity indexu pro Česko, Polsko, Slovensko a Ukrajinu, 2010

Zdroj: <http://www.prosperity.com/prosperiscope/>

Obrázek č. 3

Legatum prosperity index pro Česko, Polsko, Slovensko a Ukrajinu, vybrané ukazatele ekonomického subindexu, 2010

Zdroj: <http://www.prosperity.com/prosperiscope/>

Z obou grafů lze vyčíst vysokou vzájemnou podobnost mezi prvními třemi zeměmi a relativně největší odlišnost Ukrajiny, a to zejména v ekonomických charakteristikách (zejména inflace), v oblasti podnikatelských příležitostí, ale i vládnutí, řízení a bezpečnosti.

Tuto analytickou, byť jen ilustrativní část příspěvku pak uzavírají obr. 4, 5 a 6, které představují převzaté kartogramy znázorňující jednak hodnoty Evropského indexu šťastné planety (EHPI), jednak hodnoty ukazatele Ekologické stopy (EF) pro země světa; kartogram v posledním z obrázků pak zachycuje spotřebu globálních hektarů na osobu v jednotlivých zemích světa, resp. jejich ekologické deficity (červená šrafura), přebytky (zelená šrafura); chybějící data jsou vyznačena modře.

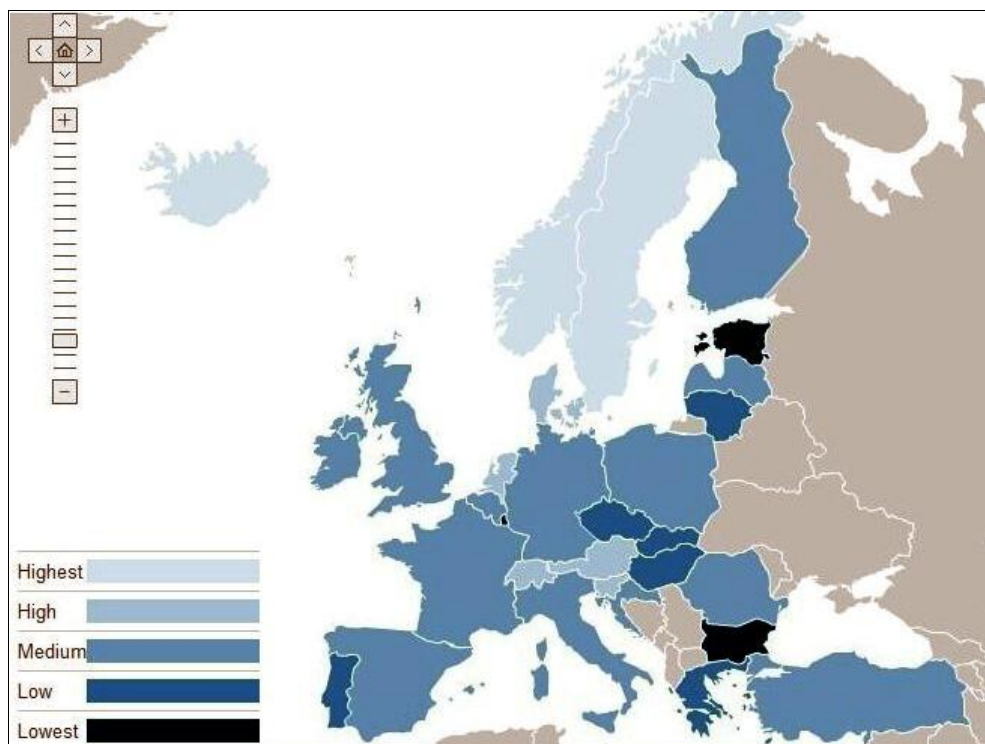
Z prvního kartogramu, kde jsou poněkud nelogicky a „nekartograficky“ nejvyšší hodnoty indexu HPI znázorněny nejsvětlejšími odstíny barevné šrafury, lze vyčíst např. to, že z hlediska délky života, subjektivní spokojenosti s ním i z hlediska ekologické stopy je situace zdaleka nejpříznivější v zemích severní

Evropy, zatímco velmi špatná situace je – měřeno optikou HPI – v Estonsku, Lucembursku a Bulharsku.

Další dva kartogramy jsou natolik názorné, že je není potřeba - i z hlediska pojetí tohoto příspěvku - blíže interpretovat.

Obrázek č. 4

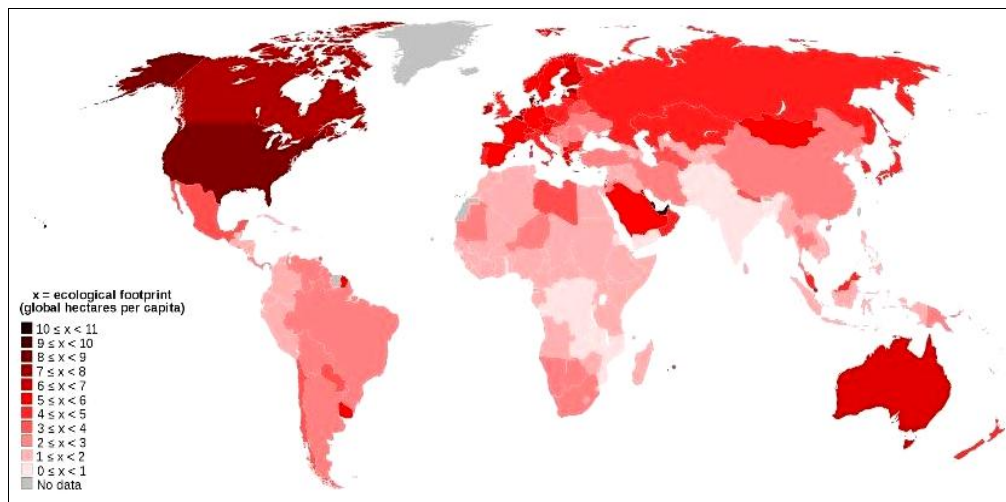
Index šťastné planety pro Evropu, 2009

Zdroj: <http://www.happyplanetindex.org/explore/europe.html>

Obrázek č. 5

Ekologická stopa v zemích světa (v gha), 2006

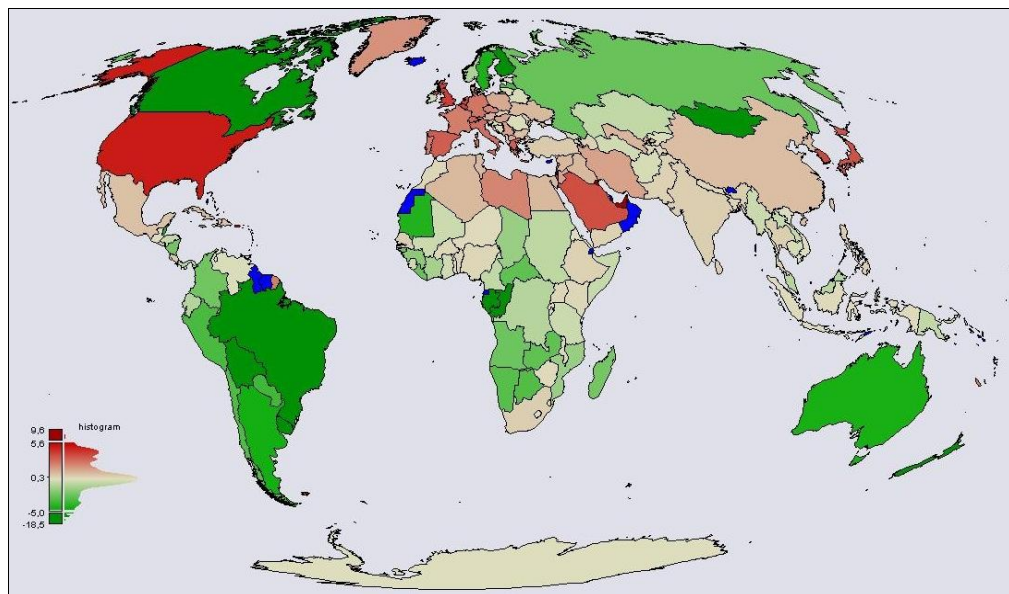

Zdroj:

http://en.wikipedia.org/wiki/File:World_map_of_countries_by_ecological_footprint.svg

Obrázek č. 6

Ekologická stopa v komparaci s biokapacitou v zemích světa (v gha), 2002

Zdroj: <http://pthbb.org/natural/footprint/2002/large.html>

Závěr

Závěrem příspěvku, který se pokusil představit hlavní bariéry dalšího ekonomického růstu a který se věnoval i metodickým otázkách jejich podchycení, lze zkonstatovat určitý nepřehlédnutelný trend, jímž je - jak u výzkumu kvality života, tak u nových ekonomických psychologizujících teorií - jednak důraz na zkoumání jednotlivce, jednak i zájem o nejrůznější, dříve opomíjené externality a obecně i ekologické rámce rozvoje společnosti.

Celkově lze konstatovat, že dnes již existuje relativně velký počet indikátorů snažících se podchytit kvalitu života, objektivní životní podmínky, životní spokojenost či štěstí. V blízké budoucnosti bude ale třeba vytvořit indikátory zcela nové, které by svým obsahem, zaměřením a vypovídací schopností předčily a nahradily dnes již relativně překonaný ukazatel HDP, tj. indikátory, které by plastičtěji vypovídaly o společenském, nejen ekonomickém blahobytu a koexistenci lidí a ekosystémů.

K otázkám měření ekonomického rozvoje, sociálního pokroku, „veřejného blaha“ či „udržitelného úpadku“ se v posledních pěti letech vyslovila nejen EK, ale i řada dalších organizací jako např. OSN, OECD, World Bank, UNICEF i UNESCO a také speciální tzv. Stiglitzova komise, složená z předních světových ekonomů a sociologů. Tato komise doporučuje (kromě doplnění klasických ukazatelů měřících produkci ukazateli měřícími úroveň sociálního pokroku) též odlišení ukazatelů podle toho, zda se dotýkají *kvality života současné generace* či *udržitelnosti života generací příštích*. Dále doporučuje jak větší zohlednění *dostupných zdrojů bohatství* (příjmy, přírodní, lidský a sociální kapitál), tak i jejich *spotřeby*, tak i *nerovností* v oblasti jejich dostupnosti či v oblasti možnosti svobodného výběru.

V současné době jsou za nejperspektivnější považovány snahy o konstrukci různých dílčích ukazatelů (např. ekologické a uhlíkové stopy). Nicméně je nutno konstatovat, že stále neexistuje žádný universální ukazatel blahobytu spolehlivě fungující i pro státy s odlišnou strukturou ekonomiky, s odlišnou úrovní spotřeby, s odlišným zapojením do globalizačních procesů a mezinárodního obchodu, s odlišným kulturním základem apod. Jeden z pokusů o takovýto universální ukazatel představuje i *komplexní index životního prostředí*, jehož pilotní verzi měla EK představit v loňském roce. Zatím spíše v podobě představ existují návrhy na rozšíření stávajících národních účtů o kritéria udržitelného rozvoje, koncept ukazatele GNP (Green National Product), jež by představoval doplněk k tradičnímu GDP (Gross Domestic Product).

Do budoucna je třeba usilovat nejen o vznik universálního souhrnného a strukturovaného ukazatele typu GNP (LPI, EPI či jiného), ale zároveň je třeba zajistit i monitorování jednotlivých významných položek v této oblasti.

Tak jako (nejen v Česku) vznikly a existují satelitní účty cestovního ruchu či satelitní účty kultury, mohly by v budoucnu vzniknout i satelitní účty blahobytu či kvality života, které by poněkud více odrážely národní specifika jednotlivých zemí.

Literatura

1. ABDALLAH, S., THOMPSON, S., MICHAELSON, J., MARKS, N., STEUER, N. (2009): *The (un)Happy Planet Index 2.0. Why good lives don't have to cost the Earth*. London. Přístup z www.happyplanetindex.org
2. BOYCE, CH. J., BROWN, G. D. A., MOORE, S. C. (2010): Money and Happiness: Rank of Income, Not Income, Affects Life Satisfaction. *Psychological Science*, p. 471-475, přístup z http://www.vrg.cf.ac.uk/Files/2010_boyce_brown_moore.pdf
3. ČÁSLAVKA, J., HÁK, T., TŘEBICKÝ, V., KUTÁČEK, S. (2010): *Indikátory blahobytu. Všechno, co jste kdy chtěli vědět o štěstí (ale báli jste se zeptat)*. Zelený kruh, Praha, edice APEL, 60 s, ISBN 978-80-87417-02-7.
4. DALY, H., COBB, H., E., COBB, J., B. (1989): *For the common good*. Beacon Press, Boston.
5. DAVAADORJ, A. (2009): *Economic of Happiness: Bhutan's Vision of Development and its Challenges to Europe*. Bakalářská práce, Institut ekonomických studií, Fakulta sociálních věd, Universita Karlova, Praha, 52 s.
6. DUNN, E. W., LAHAM, S. A. (2006): Affective forecasting: A user's guide to emotional time travel. In: FORGAS, J. ed. *Hearts and Minds: Affective Influences on Social Cognition and Behavior*. (Frontiers of Social Psychology Series). Psychology Press, New York.
7. EASTERLIN, R. A. (1974): Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. In: DAVID, P., REDER, M. eds. *Nations and Household in Economic Growth*, New York, Academic Press.
8. ESTY, D. C., LEVY, M., SREBOTNJAK, T., SHERBIRIN, A. (2005): *2005 Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship*. New Haven, Yale Center for Environmental Law and Policy, 403 p.
9. EWING, B., MOORE, D., GOLDFINGER, S., OURSLER, A., REED, A., WACKERNAGEL, M. (2010): *The Ecological Footprint Atlas*. Oakland, Global Footprint Network, 111 p., přístup z http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/ecological_footprint_atlas_2010
10. ETZIONI, A. (1995): *Morální dimenze ekonomiky*. Victoria Publishing, Praha, 243 s., ISBN 80-85865-19-X.
11. HASAL, P. (2009): *Hrubé národní štěstí jako alternativa budoucího filosoficko-ekonomického uvažování lidstva*. Diplomová práce (program MBA), Manažerská fakulta, Czech Management Institute Praha, Jindřichův Hradec, 76 s.
12. KOLEKTIV CES VŠEM, NOZV NVP (2010): *Konkurenční schopnost České republiky 2008-2009*. Linde, Praha, 460 s.
13. MLČOCH, L. (2007): *Ekonomie a štěstí: Proč více někdy není lépe*. Politická ekonomie, 2/2007, Praha, s. 147-163, ISSN 0032-3233.

14. MÜHLFEIT, J. (2007): *Changing the World*. Svět práce a kvalita života v globalizované ekonomice, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, 13.-14.9. 2007, Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha, CD rom, ISBN 978-80-245-1207-5.
15. PACIONE, M. (2003): Urban Environmental Quality and Human Wellbeing – a Social Geographical Perspective. *Landscape and Urban Planning*, Vol. 65, p. 19-30.
16. POTŮČEK, M. a kol. (2002): *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Fakulta sociálních věd, Universita Karlova Praha, CESES, Gutenberg, Praha, 686 s., ISBN 80-86349-06-3.
17. PRIESNER, S. (1999): *Gross National Happiness – Bhutan's Vision of Development and its Challenges*. Gros National Happiness – A Set of Discussion Papers, p. 23-29.
18. STRÍBRNÁ, E. (2002): *Ekologický monitor*. Krátké zprávy ze zahraničních periodik. EKO VIS MŽP, Praha, Informační zpravodaj, roč. 12, č. 1. Přístup z <http://www.mzp.cz/ris/vis-edice.nsf/5262baa1b2012f9cc125723b003a63ed/fe8df5c46ff4b294c1257419002c26dd?OpenDocument>
19. The World Commission on Environment and Development (1987): *Our Common Future*. Oxford.

Další internetové zdroje

<http://carbonfootprintofnations.com/index.php>
<http://www.czp.cuni.cz/czp/index.php/cz/>
<http://www.ekologickastopa.cz/>
http://en.wikipedia.org/wiki/Legatum_Prosperty_Index
http://en.wikipedia.org/wiki/Quality-of-life_index#Methodology
http://en.wikipedia.org/wiki/Satisfaction_with_Life_Index
<http://epi.yale.edu/>
<http://grossnationalhappiness.com/>
<http://www.happyplanetindex.org/explore/global/>
<http://www.happyplanetindex.org/explore/historical.html>
<http://www.hraozemi.cz/ekostopa/>, <http://www.hraozemi.cz/zeleny-kruh.html>
<http://www.hraozemi.cz/indikatory-ur/uhlikova-stopa.html>
<http://hdr.undp.org>
<http://www.internationalliving.com>
<http://www.internationalliving.com/qofl2011/>
<http://www.legatumprosperity.com>
<http://www.neweconomics.org/programmes/well-being>
<http://www.oecdbetterlifeindex.org/topics/life-satisfaction/>
<http://www.prosperity.com/downloads/2010LegatumProsperityIndexBrochure.pdf>
<http://www.timur.cz/>
http://veda.fsv.cuni.cz/konf_sem/globalni_svet/GS_prispevky/g_s_env_stastny.htm

http://www.yale.edu/esi/ESI2005_Main_Report.pdf
<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/>
<http://www.worldvaluessurvey.org/>

Adresa autorky

RNDr. Eva Heřmanová, Ph.D.
Katedra arts managementu
Podnikohospodářská fakulta
Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Česká republika
Tel.: +420 224 098 436
E-mail: eva.hermanova@seznam.cz